

Stefan Themerson (1910-1988)

Stefan Themerson urodził się w 25 stycznia 1910 roku w Płocku. Był synem pochodzącego z rodziny żydowskiej Mieczysława Themersona (1871-1930), lekarza, autora wielu publikacji naukowych i literata. Zmarł 6 września 1988 r. w Londynie. W latach 1914-1918 przebywał z rodzicami w Rosji. Po powrocie do Polski był uczniem Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku (obecnie Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Jagiełły). Miał roczną przerwę w nauce spowodowaną chorobą. W roku 1928 uzyskał maturę.

Uważany za najstynniejszego w świecie „Jagiellończyka”, już jako uczeń wyróżniał się wśród kolegów skalą zainteresowań - od fizyki, przez fotografię, aż do sztuki filmowej. Dzięki znajomości francuskiego, którą wyniósł z domu, swobodnie czytał prasę francuską zawierającą jedyne wówczas specjalistyczne analizy zjawisk artystycznych rodzącej się kinematografii. Mając 14 lat, na podstawie fachowych czasopism, skonstruował pierwszy w Płocku aparat radiowy. Eksperymentował z kolażami fotograficznymi. Jako nastolatek publikował teksty literackie w czasopismach *Mazowsze i Kujawy*. Anonimowo, bo wówczas uważano, że uczeń gimnazjum to zbyt młody człowiek, by unieść „ciężar sławy”.

Stefan Themerson to awangardowy artysta: prozaik, poeta, satyryk, filmowiec, filozof, kompozytor, twórca koncepcji poezji semantycznej. Pisał w języku polskim, francuskim i angielskim.

Studiował fizykę na Uniwersytecie Warszawskim. Po roku przeniósł się na architekturę na Politechnikę Warszawską. W 1927 r. rozpoczął eksperymenty z fotografią i filmem - zajmował się m.in. fotogramami i fotomontażami. W 1929 r. poznał Franciszkę Weinles, z którą dwa lata później wziął ślub. Stosując nowatorskie techniki, z użyciem oryginalnego urządzenia umożliwiającego fotografowanie klatka po klatce przedmiotów umieszczanych na przezroczystej kalce, w latach 1930-1937 wraz z żoną zrealizował pięć filmów awangardowych (m.in. *Aptekę* i *Przygodę człowieka poczciwego*), uważanych za kamień milowy w historii polskiego kina eksperymentalnego i awangardowego. Themersonowie redagowali czasopismo *f.a.* poświęcone filmowi artystycznemu. Jeszcze przed II wojną światową Stefan Themerson publikował m.in. popularne, wierszowane opowiadania dla dzieci (*Narodziny liter*, *Nasi ojcowie pracują*, *Przygody Marcelianka Majster-Klepki*).

Themersonowie wyjechali do Paryża w 1937 r. 3 września 1939 r. zgłosili się do armii polskiej we Francji. W latach 40. przenieśli się do Anglii. Najpierw Franciszka, dwa lata później Stefan, który w czasie wojny napisał swoją pierwszą powieść (*Wykład profesora Mmaa*), opublikowaną w 1953 r. ze wstępem Bertranda Russella). W kolejnych latach Themerson współpracował z londyńskim miesięcznikiem *Nowa Polska*. Wraz z żoną zrealizował kolejne filmy (w tym sensacyjny, eksperymentalny film propagandowy *Calling Mr Smith*) i założył wydawnictwo Gaberbocchus Press publikujące tzw. *bestlookery* - książki o oryginalnej szacie graficznej. Wydawnictwo pozostało w ich rękach do 1979 r. Obecnie działa w Amsterdamie pod nazwą Gaberbocchus/de Harmonie. Wśród książek wydanych przez Themersonów znajduje się m.in. pierwsze angielskie wydanie "Króla Ubu" Alfreda Jarry, dzieła Raymonda Queneau, C.D. Grabbe, Pol-Divèsa, Camille Renault, Stevie Smitha, Kurta Schwittersa, Henri Chopina, Apollinaire'a, Bertranda Russella, C.H. Sissona, James

Laughlina, Kennetha Tynana, Raoula Hausmanna i Stefana Themersona, wiele z ilustracjami Franciszki, które tworzą z tekstami nierozdzielalną całość. Przy Gaberbocchus Press działał Common Room, miejsce regularnych spotkań artystów, naukowców, intelektualistów, gdzie odbywały się odczyty, prezentacje utworów literackich, koncerty, wystawy, dyskusje.

W 1948 r. w opowiadaniu *Bayamus* Themerson przedstawił teorię poezji semantycznej - wynik eksperymentów z nieliniowym zapisem graficznym, prowadzącą do zastępowania słów ich definicjami. Zdobył światowe uznanie jako autor powieści, opowiadań i esejów, mieszających groteskę z filozofią, swobodnie przekraczających granice gatunków. Tłumaczona na osiem języków proza Themersona, doczekała się licznych wydań na całym świecie.

W rodzinnym Płocku też nie zapomniano o Themersonie. Poza odsłoniętą w 1996 r. tablicą pamiątkową i salą jego imienia w Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Jagiełły, w 2010 roku został on patronem **SkArPy Transgranicznego Festiwalu Sztuk im. Stefana Themersona**. Festiwal jest w równym stopniu hołdem złożony interdyscyplinarnej spuściźnie słynnego awangardzisty, jak i miejscem odkrywania nowych zjawisk w sztuce współczesnej, bliskich patronowi.

W listopadzie 2002 r., na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego rozpoczęło działalność Archiwum Franciszki i Stefana Themersonów w Katowicach. Podstawą zbiorów są materiały przekazane do Katowic z londyńskiego Themerson Archive przez Jasię Reichardt i Nicka Wadley'a. Zbiory obejmują m.in. książki, publikacje wydawane przez Themersonów w Londynie, oryginalne rysunki Stefana i Franciszki, projekty okładek książkowych, fotografie, bogaty zbiór obcojęzycznych czasopism awangardowych, rękopisy i maszynopisy, plakaty, a także memorabilia.

Twórczość

Poezja: *Dno nieba* (1943), *Jestem czasownikiem czyli zobaczyć świat inaczej* (1993), *Collected Poems* (1997), *Wiersze wybrane 1939-1945* (2003),

Poezja dla dzieci: *Nasi ojcowie pracują* (1933)

Proza: *Historia Felka Strąka* (1930), *Pan Tom buduje dom* (1950), *Przygody Pędrka Wyrzutka* (1951), *Wykład Profesora Mmaa* (1953), *Kardynał Pölätüo* (1961), *Tom Harris* (1967; wyd. polskie, tłum. Ewa Krasińska - 1975), *Generał Piesc i inne opowiadania* (1980), *Euklides był osłem* (1986; wyd. polskie, tłum. Irena Szymańska - 1989), *Wyspa Hobsona* 1988 (wyd. polskie, tłum. Ewa Kraskowska - 1997), *Krytycy i mój gadatliwy pies* (2001), *Hau! Hau! Czyli kto zabił Ryszarda Wagnera?* (2004), *Faktor T* (2004).

Inne: *Kurt Schwitters in England: 1940-1948* (1958), *Święty Franciszek i wilk z Gubbio* (opera semantyczna) (1972).

Filmografia (wraz z żoną Franciszką): *Apteka* (fotogramy w ruchu, cz.-b., niemy, 35 mm, 3 min., Warszawa 1930, film zaginiony), *Europa* (na podstawie poematu Anatola Sterna. cz.-b., niemy, 35 mm, 15 min., Warszawa 1931/32, film zaginiony), *Drobiazg Melodyjny* (fotogramy w ruchu do muzyki Ravela, zrealizowany na zamówienie firmy galanteryjnej Wandy Golińskiej, cz.-b., dźwiękowy, 35 mm, 3 minuty, 1933, film zaginiony), *Zwarcie* (film zamówiony przez Instytut Spraw Społecznych w Warszawie, muzyka Witold Lutosławski, cz.-b., dźwiękowy, 35 mm, 10 minut, Warszawa 1935,

film zaginiony), *Przygoda Człowieka Poczciwego* (humoreska irracjonalna wg własnego scenariusza, muz. Stefan Kisielewski, cz.-b., dźwiękowy, 35 mm, 10 minut, Warszawa 1937), *Calling Mr. Smith* (film zamówiony przez Biuro Filmowe Ministerstwa Informacji i Dokumentacji Rządu RP w Londynie, wg własnego scenariusza, z wykorzystaniem fotografii i filmów dokumentalnych, muzyka Bacha, Szymanowskiego oraz Horst Wessel Lied, kolorowy, dźwiękowy, 35 mm, 10 minut, Londyn 1943), *The Eye & The Ear* (film zamówiony przez Biuro Filmowe Ministerstwa Informacji i Dokumentacji Rządu RP w Londynie, fotogramy w ruchu, muzyka Karol Szymanowski, cz.-b., dźwiękowy, 35 mm, 10 minut, Londyn 1944/45).

